

LUDWIG VON MİSES FELSEFESİNDE İNSAN DOĞASI VE PRAKSİYOLOJİ İLİŞKİSİ

Deniz BERK ALBAYRAK*
Yıldız KARAGÖZ YEKE**

ÖZ

Bu makale, Liberal teorinin yirminci yüzyıldaki önemli temsilcileri arasında yer alan Mises'in insan doğası anlayışını, filozofun Praksiyoloji kavramı ile ilişkisinde ele almakta ve bu ilişkinin felsefi temellerini değerlendirmektedir. Bu doğrultuda çalışma dört başlık altında düzenlenmiştir. Birinci başlıkta, praksiyoloji kavramının neliği ele alınarak, bütüncül bir insan doğası anlayışı ortaya koymak için insan doğasını, insanın eylemlerinden hareket etmek gerektiğine işaret edilmektedir. İkinci başlıkta, insan eylemini ortaya çıkaran kategoriler ele alınmakta ve insanın doğası gereği karşı karşıya kaldığı sınırlılıkların sonucu olarak içinde olduğu rahatsızlık durumunu aşmak amacıyla eylemde bulunduğu dile getirilmektedir. Üçüncü başlıkta, praksiyoloji kavramının toplumsal alana yansımaları göz önünde bulundurularak, işbirliği ve iş bölümü kavramları insan eyleminin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dördüncü başlıkta, özgürlük ve piyasa toplumu kavramları incelenmekte ve özgürlüğün ancak her hangi bir müdahale ve zorlamanın bulunmadığı piyasa toplumlarında mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bu çalışma sonuç olarak, Mises'in insanı sadece rasyonel bir varlık olarak değil; aynı zamanda amaçlı eylemde bulunan bir varlık olarak ele almasının insan doğası ile ilgili daha bütüncül bir açıklama sunduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Eylemi, İşbirliği, Özgürlük, Rasyonellik, Piyasa Sistemi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN NATURE AND PRAXEOLOGY IN THE PHILOSOPHY OF LUDWIG VON MISES

ABSTRACT

This article examines Mises' understanding of human nature, who is among the significant representatives of liberal theory in the twentieth century, in relation to the philosopher's concept of Praxeology and evaluates the philosophical foundations of this relationship. In this regard, the study is structured under four headings. In the first section, by addressing the nature of the concept of praxeology, it is emphasized that to present a holistic understanding of human nature, one must proceed from human actions. In the second section, the categories that give rise to human action are discussed, stating that humans, as a result of the limitations they inherently face, take action to overcome the condition of discomfort they are in. In the third section, considering the reflections of the concept of praxeology in the social sphere, the concepts of cooperation and division of labor are evaluated as outcomes of human action. In the fourth section, the concepts of freedom and market society are examined, emphasizing that freedom can only be possible in market societies where there is no intervention or coercion. Ultimately, this study argues that Mises' consideration of humans not only as rational beings but also as beings who engage in purposeful action offers a more holistic explanation of human nature.

Bu çalışma, Deniz Berk Albayrak'ın İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Yıldız Karagöz Yeke danışmanlığında devam eden "Ludwig von Mises'in Felsefesinde Özgürlük ve Mülkiyet Bağlantısının Felsefi Temelleri Üzerine Bir Tartışma" başlıklı doktora tezinden tezinden üretilmiştir.

Gönderilme Tarihi: 12.11.2024

Kabul Tarihi: 25.03.2025

*Doktora Öğrencisi, Katip Çelebi Üniversitesi, Felsefe Bölümü, İZMİR, Orcid: 0000-0001-6176-2920,

E-posta: berkdeniz0690@gmail.com

**Prof. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi, Felsefe Bölümü, İZMİR, Orcid: 0000-0001-8546-8216,

E-posta: dr.yildiz2014@gmail.com

Keywords: Human Action, Cooperation, Freedom, Rationality, Market System.

Giriş

Felsefe tarihi mitostan logosa geçiş sürecinde ilk neden üzerine düşünme ile başlamıştır. Evren üzerine düşünme ile başlayan felsefenin ilgisinin insan doğası üzerine kayması ise, Antik Yunan'da Sofistlerle birlikte olmuştur. Sofist Protogoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" sözü ile insan ve sorunları felsefenin bir problemi haline gelmiştir. Antik Yunan filozofları genel olarak insanı ruh ve bedene sahip bir varlık olarak ele almakla birlikte; canlılar arasında insanın ayırt edici niteliğinin ruh olduğunu savunmuşlardır. Çünkü insan söz konusu olduğunda ruh, canlılıktan daha fazlası olan bilinci ifade etmektedir. Her ne kadar insanların ruh ve bedene sahip olmak açısından aynı doğayı paylaştıkları ifade edilse de, ruhtan pay almak bakımından doğuştan farklılıklar gösterdiği düşünülmektedir. Bu nedenle Antik Yunan düşünürleri ideal toplumun, ancak doğasına uygun işlerle ilgilenen bireylerden oluşabileceği yönünde kanaat geliştirmişlerdir.

Orta Çağ döneminde ise, Antik Yunan insan doğası anlayışının etkisi devam etmekle birlikte, insan doğasının Tanrı tarafından belirlenmiş olduğu düşüncesi hakimdir. Bu dönem düşünürleri, insanın yaşadığı hayatı Tanrı'nın buyruklarına göre idame ettirmesi ve insanın yer-yüzünde kurduğu toplumları da bu buyruklar çerçevesinde düzenlemesi gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Daha sonra Aydınlanma ve Modernite ile Orta Çağ boyunca varolan belirlenmiş insan doğası anlayışı yerini; insanın rasyonel, bilinçli bir varlık olarak kendi yaşamı ile ilgili kendi kararlarını verebilecek ve bu kararları özgürce eyleme geçirebilecek potansiyele sahip olduğu anlayışına bırakmıştır. Bu dönem filozoflarında akla karşı sonsuz bir güven olduğu görülmektedir. Bu güven insanın doğa ile olan ilişkisine de sirayet etmiş; insan aklının doğadaki olayları açıklayabileceği ve kontrol edebileceği yönünde ortak bir görüş hakim olmuştur.

İnsan doğası ve rasyonalite arasında kurulan bu ilişki daha sonraki dönemlerde insan ve sorunları ile ilgili tüm tartışmaların uğrak noktası haline gelmiştir. Öyle ki, bu çalışmanın konusu olan Ludwig von Mises'in içinde yer aldığı Liberal teorinin bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet anlayışının temelinde insanın rasyonel bir varlık olduğu kabulü yer almaktadır. Bu unsurların hepsi birbiriyle bağlantılıdır (Yayla, 1998, s. 139).

Liberal teorinin dile getirdiği, her bireye eşit özgürlük hakkı talebi ve bu talebin teminatı olarak sınırlı devlet anlayışı, 17. Yüzyılın en önemli filozofları arasında yer alan John Locke tarafından geliştirilmiştir. Locke, toplumsal yaşama geçilmeden önce insanların içinde oldukları ve doğa yasalarının hüküm sürdüğü durumda, yani doğa durumunda, "aklın, herkesin eşit ve bağımsız olduğunu ve hiç kimsenin diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mülkiyetine zarar vermemesi gerektiğini" öğrettiğini dile getirir (Locke, 2012, s. 10-11). Ancak "insanlar doğa durumunda kaldıkları zaman doğa durumunun verdiği imtiyazlar nedeniyle kötülüğe meyledebilirler. Doğa durumunda serbestliğinin getirdiği sorun en çok yasalarda ortaya çıkar" (Aritürk, 2013, s. 253). Bu durumda özgürlük, yasalar önünde eşitlik, bağımsızlık ve bireysellik unsurları göz ardı edilmiş olur ki; böyle bir yaşamın insana yaraşır bir yaşam olmadığını savunan Locke'un "yönetim anlayışının amacı, her bireyin eşit özgürlük hakkını güvence altına almaktır" (Arnhart, 2011, s. 212). Locke'un özgürlük anlayışını en iyi anlatan kavram, kuşkusuz negatif özgürlük kavramıdır. Negatif özgürlük, bireyin dışarıdan gelebilecek herhangi bir zorlamadan muaf; kendi istek ve arzuları temelinde eylemde bulunabilmesi anlamına gelir: "Burada özgürlük, 'bir şeyden özgürlük' (freedom from) tür; 'bir şeye özgürlük' (freedom to) değildir. Özgürlükte esas olan bireye 'bir şey' sağlanması değil, onun dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır." (Yayla, 1998, s. 153).

Liberal teorisyenler için Negatif özgürlük, doğuştan farklı yetenek ve özelliklere sahip bireylerin birlikte barış içinde yaşayabilmesi için bir olanak sunmaktadır. Çünkü insan, ancak toplum içinde kendi doğasını gerçekleştirebilme ve geliştirebilme imkanı bulabilir. Bu nedenle bireylerin farklılıklarının korunması için bireyin özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilecek her türden müdahalenin en aza indirilmesi gerekli görülür. Buradan hareketle liberal teorinin ve özel olarak Mises'in insan doğası anlayışının, farklılıkların yok edilmesini değil; özgür bir ortamda uzlaştırılmasını temele aldığını ifade etmek gerekir.

İnsan doğası üzerine düşünmek, günümüzde karşı karşıya olduğumuz sosyal ve ekonomik problemler dikkate alındığında, hala güncelliğini korumaktadır. Bu problemler kaynakların azalması ve dağıtımı gibi ekonomik sorunları; hak ve özgürlüklerin engellenmesi ve adil fırsat eşitliğinin ortadan kalkması gibi sosyal sorunları içerir. Öte yandan bu sorunların dünya nüfusunun hızlı artışı ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Diğer Liberaller gibi, Mises de, bu problemlerin nasıl en aza indirilebileceğini ele almaktadır. Ona göre sosyal sorunların ekonomik sorunlardan ayrı düşünülmemesi gerekir ve bu nedenle sorunların çözümü hakkında tartışabilmek için öncelikle insan ve doğası üzerine yeniden tartışmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra her ne kadar hak ve özgürlük talebi akla duyulan güven duygusunda temelini bulsa da, Mises'e göre, başka bir açıdan bakıldığında; akla duyulan koşulsuz güven, siyasal yaşamda bireyi, özgürlük adına, özgürlüklerinin kısıtlanması tehdidi ile de karşı karşıya bırakabilir. Bu durum Mises'i; insanı sadece akıl sahibi, rasyonel bir varlık olarak tanımlamanın yeterli olmadığı anlayışına götürmektedir. İnsan doğasını anlamak için insan eylemlerine bakmak gerektiğine işaret eden filozof, bu doğrultuda insanla ve insan eylemi ile ilgili araştırmaları Praksiyoloji kavramı altında ele alır.

Praksiyoloji (Praxeology) ve İnsan Eylemi (Human Action)

Mises, praksiyolojiyi insan eyleminin kategorilerinin bilgisi olarak tanımlar. Böyle bir anlayış, eylemin nasıl yapıldığına değil; eylemi oluşturan kategorilere yoğunlaşmayı amaçlamaktadır. Praksiyoloji tekil olan eylemin bağlı olduğu evrensel kategorilerin bilgisidir. Çünkü praksiyoloji, tüm içeriklerden ve koşullardan bağımsız olarak eylemin kendisini konu edinir. Bu nedenle onun ortaya koyduğu bilgi tarihsel değildir; matematik ve mantıkta olduğu gibi önseldir (Mises, 2008, s. 35). Öyleyse insan doğası ve praksiyoloji arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? İnsan nedir? Şunu belirtelim ki, Mises'e göre insan;

"... sadece homo sapiens değil, aynı zamanda homo agens olmuştur. Doğuştan gelen veya sonradan olan kusurlara sahip insanlar değiştirilemez bir şekilde hiçbir eylemde bulunmaya uygun olmadıkları zaman (sadece yasal anlamda değil, terimin dar anlamında) pratik olarak insan değillerdir. Her ne kadar toplumdaki mevkileri ve biyolojik durumları nedeniyle insan olarak kabul edilseler bile, insan olmanın temel özelliğinden yoksundurlar. Yeni doğan bir çocuk da eylemci değildir; tam anlamıyla gelişmiş bir insan niteliğine henüz ulaşamamıştır. Fakat gelişimi sonunda o da eylemde bulunan insan olacaktır" (Mises, 2008, s. 16).

Görüldüğü üzere Mises'in insan doğası anlayışı, onun praksiyoloji kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Mises'e göre insan bilince sahip; amaçlı eylemde bulunan bir varlıktır. O halde insan doğasının düşünme ve eylem olmak üzere birbirinden ayrılamayan iki özelliği bulunmaktadır. Düşünen, bilinçli bir varlık olmasının yanında ontolojik anlamda insanı insan yapan şey, onun aynı zamanda eyleyen bir varlık olmasıdır. Çünkü "eylem iradenin harekete geçirilmesi ve fiiliyata dönüştürülmesidir; amaçları ve niyetleri hedeflemesidir, egonun çevrenin şartlarına ve teşviklerine anlamlı cevabı niteliğindedir; hayatını belirleyen evrenin durumuna kişinin bilincinin ayarlanmasıdır" (Mises, 2008, s. 13).

Bununla birlikte, insanın neliğini eylemleri üzerinden açıklamaya çalışan ilk düşünür Mises değildir. 20. yüzyıl filozoflarından olan ve felsefi antropolojinin kurucusu olarak kabul edilen Max Scheler de benzer bir bakış açısıyla, ancak onu da aşan bir şekilde, insanı değerlendirir. İnsanın Kosmostaki Yeri adlı ünlü eserinde insanda “ona özgü olan bir şey, seçim ve zekadan farklı olan ve onlarla tüketilemeyen bir şey bulunmakta mıdır?” sorusuna cevap arar (Scheler, 1998, s. 66). Mises gibi Scheler de bu soruya çokça verilmiş cevap olan akıl kavramının yeterli bir cevap olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle Scheler, akli kapsayan ve aynı zaman da hem ideleri düşünmeyi hem de şeylerin özüne ilişkin görüşü içine alan ve bununla birlikte “iyilik, sevgi, pişmanlık, derin saygı, tinsel hayret, mutluluk ve kuşku duyma, özgür karar verme gibi belli türden istemli ve duygusal edimleri” (Scheler, 1998, s. 68) de içeren bir sözcüğün kullanılmasının daha isabetli olacağını dile getirir. Bu, Tin (Geist) sözcüğüdür. Tinin taşıyıcısı da kişidir (Scheler, 1998, s. 67-68). Ona göre “insanın özü (neliği) ve onun özel yeri diyebileceğimiz şey zeka ve seçme yeteneği denen şeyin daha üzerindedir, bu zeka ve seçme yeteneği nicelik olarak istenildiği kadar, hatta sonsuza kadar artırılrsa yine de bu noktaya erişemez” (Scheler, 1998, s. 67). Çünkü Scheler için diğer varlıklar içinde insanın özel yerini temsil eden onun tür olarak sahip olduğu biyolojik değerlerin üzerinde bir değere sahip olan eylemleridir: “İnsan, sınırsız bir biçimde dünyaya açık eyleyebilen bir X’tir. İnsan olma, tin vasıtasıyla dünyaya açık olmaya yükseltilmedir” (Scheler, 1998, s. 70).

İnsanın eylemlerine konu olan değerleri hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutan Scheler’den farklı olarak Mises, eylemi daha bütüncül bir tarzda ele almaktadır ve eylemler arasında bir değer farkı olduğunu düşünmemektedir. Çünkü Mises’e göre eylemler arasında bir değer farkının olduğu düşüncesi, eylemin rasyonel ve irrasyonel olarak ayrılabilmesi anlayışına dayanır. Ancak akla dayalı bir eylem, bireyin arzu ve istekleri için geleceğe yönelik bir amacın gerçekleştirilmesidir. Bu nedenle bir eylemin irrasyonel olduğunu söylemek, insanın rasyonel bir varlık olduğu kabulüyle çelişir. İnsan rasyonel bir varlık olması nedeniyle insan eylemleri de rasyonel olmak zorundadır. “İnsan eylemi aklın açık bir beyanıdır (...) Akıl insanı şu ana kadar başardığı tüm şeyleri (teoriler ve şiirler, katedraller ve senfoniler, motorlu araçlar ve uçaklar) yapmasına olanak tanıyan meçhul öğeyi göstermek için kullanılan, basit bir kelimedir” (Mises, 2008, s. 138).

Mises’in eylem tanımı, içinde iki kabulü barındırır. Bunlardan ilki, insan dışında diğer canlıların amaçlı eylemde bulunmasının mümkün olmadığıdır. Çünkü eylemin bir amacının olduğunu söylemek eylemin rasyonel bir varlık tarafından gerçekleştirilebileceğini söylemekle aynı anlama gelir. Diğer hayvanlar içinde yalnızca insan, fizyolojik dürtülerini kontrol altına alabilir; öte yandan dürtüleri ile de hareket edebilir ve insanların çoğunlukla hayatı ölüme, zenginliği fakirliğe tercih edeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak daha ulvi olduğunu düşündüğü değerler için hayatının sonlandırma tercihinde de bulunabilir (Mises, 2008, s. 18-19).

Mises’in eylem tanımından çıkarılabilecek ikinci kabul ise, insanüstü varlıkların da amaçlı eylemde bulunmaktan yoksun olduğudur. Sınırsız, mükemmel, tam gibi sıfatların taşıyıcısı olan Tanrı(lar)ın amaçlı eylemde bulunmaktan yoksun olduklarını ifade eder. Çünkü Mises’e göre, amaç var olan bir rahatsızlığı gidermek için yapılması istenen değişiklikleri içerir ve bu rahatsızlık, ancak sınırlı bir varlık için mümkün olabilir. Dolayısıyla Tanrı(lar)ın eylemleri sınırlılıkla çelişir: “Eylemde bulunan hoşnutsuzdur ve sonuçta her şeye gücü yeten değildir” (Mises, 2008, s. 69).

Mises için, eylemin amacı ile sınırlılıkların neden olduğu hoşnutsuzluk arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu noktada amaç kavramını ele almak yerinde olacaktır. “(...)

amaç, insanın eylemlerine yön verir ve onları denetim altında tutar, insan iradesinin bağlı bulunduğu bir iç yasa olarak insan etkinliğini kendinde taşır. (...) nesnel yasalarla, dış dünyanın gerçek olanaklarıyla ve öznenin kendisiyle uygunluk içinde olmak durumundadır. (...) ancak kendisinin gerçekleşmesi için gerekli araçlar varolduğu anda gerçekliği dönüştürebilecek bir güç haline gelir" (Frolov, 1991, s. 17).

Evrende her şeyin bir amacı olduğu düşüncesinden hareketle, insanın nihai amacının ne olduğu üzerine düşünme Antik Yunan'a kadar geri götürülebilir. Örneğin, evrende bulunan her şey gibi insan için de amaçlılık söz konusudur. Diğer canlılardan farklı olarak insan, doğası gereği sahip olduğu yetenekleri ancak toplum içinde gerçekleştirme imkanı bulabilir. Çünkü insan doğasının ayırıcı özelliği olan konuşma yeteneğinin gerçekleştirilmesi, siyasal yaşamla mümkündür. Dolayısıyla Aristoteles'e göre, insanların bir aradalığının teminatı olan siyasal yaşam, doğaldır (Arnhart, 2011, s. 5). İnsan yaşamının amacı ile erdem ve mutluluk arasında bir ilişki vardır. Ona göre mutluluk, ruha ait iyilerle yani erdemlerle ilgilidir. Bu da mutluluğun tek bir anla ilgili olmadığı, bir süreci kapsadığı anlamına gelmektedir (Aristoteles, 2014, 1098- 1099b). Bu süreç ise insanın diğerleriyle bir arada, toplum içindeki tüm eylemlerini kapsamaktadır. Böylelikle Aristoteles siyasal yaşamın amacının en iyi olan olduğu ve bu sayede insanların daha iyi ve mutlu olmalarının mümkün hale geldiği sonucuna ulaşmaktadır (Aristoteles, 2014, s. 1099b- 1101b). Aristoteles için evrenin özünde amaçlılık (telos) vardır. Ancak Mises, evrenin bir amacı var mıdır? sorusu ile ilgilenmez. Ona göre amaçlılık bir bilinç gerektirir ve bilince sahip olduğunu kesin olarak bildiğimiz tek varlık, insandır Buradan hareketle Mises sadece insan eylemi için amaçlılığın söz konusu olduğunu düşünür. Bu durum, insanın doğası gereğidir. O şöyle ifade eder:

"Eylem, yetkinin gösterimi ve sınırlı kontrolüdür. Zihinsel elin sınırlanmış gücü, vücudunun fiziksel doğası, çevresinin olayları ve refahının bağlı olduğu dışsal unsurların kıtlığı ile zapt altına alınmış insanın beyanıdır (...) Kesin mükemmellik ifadesi tam, nihai ve bir değişime maruz olmayan olarak anlaşılmalıdır. Değişim sadece mükemmelliğini zayıflatır ve daha az mükemmel bir duruma dönüştürür; bir değişimin olabileceği ihtimali kesin mükemmellik kavramı ile uyumsuz. Fakat değişimin yokluğu-yani, mükemmel bağımsızlık, katılık ve hareketsizlik-hayattın yokluğu ile eş anlamlıdır. Hayat ve mükemmellik uyumsuzdur, ölüm ve mükemmellik de" (Mises, 2008, s. 69-70).

Öyleyse insan doğasının diğer canlılardan farklı olarak ayırıcı özelliği nedir? Yukarıdaki ifadeleri dikkate alındığında değişim ve değişimi gerçekleştirebilme yeteneği, insanın bulunduğu çevresinin bilincinde olması ve çevresine uymak yerine, çevresini kendi bilincine ve hayata bakışına uygun olarak değiştirilebilmesi onun ayırıcı özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle insanın amaçlı eylemde bulunabilmesini içeren doğası onun ayırıcı niteliğidir. Öyleyse insanı eylemde bulunmaya iten güdünün ne olduğunu sormak gerekir.

Eylemin İtici Gücü Olarak Hoşnutsuzluk/Rahatsızlık (Uneasiness)

Mises'e göre, eylemin itici gücü, insanın mevcut duruma yönelik hissettiği hoşnutsuzluk/rahatsızlıktır. İnsanın sürekli içinde bulunduğu bu rahatsızlık hissini nedenleri ise; bilginin sınırlılığı, zamanın sınırlılığı ve kaynakların sınırlılığı olarak sıralanabilir. Bu sınırlılıklar insan doğasının sınırlarını oluşturur.

İnsan bilgisinin sınırlı olduğu anlayışı, 18. Yüzyıl filozofu David Hume'un bilgi görüşüne dayanır. Hume, insanın düşünme, akıl yürütme yetisine sahip olduğunu kabul etmekle birlikte; insanın anlama yetisinin sınırlı olduğunu ve bu nedenle de aklın kendi başına sağlam, kesin ve

güvenir bir bilgiye ulaşmasının mümkün olmadığını savunur (Hume, 2016: s. 10). Mises de hakkında bir şeyler bildiğimiz şeylerin yanında, bir o kadar da neliği ile ilgili hiçbir şey bilmediğimiz şeylerin söz konusu olduğunu savunur. Hatta insanın kendisiyle ilgili bilgisi dahi, oldukça sınırlıdır. İnsana dair bilginizin, insan sınıfının bir üyesi olmaktan öteye gidemediğini dile getiren Mises, insanın hayatla ilgili beklentilerini ve bu doğrultudaki amaçlarının tamamını da asla bilemeyeceğimize işaret eder. Çünkü “gerçek dünyada, eylemde bulunan insan kendisinininki gibi diğer insanların da kendi hesabına eylemde bulunduğu gerçeğiyle yüzleşir. Diğer insanların eylemlerine kendi eylemlerini ayarlama gereği kendisini, başarı ya da başarısızlığı; geleceği anlama yetisinin derecesine bağlı olan bir spekülasyon yapar. Her eylem bir spekülasyondur” (Mises, 2008, s. 110).

Eylem olasılıklarla doludur ve tam da bu nedenle insan eylemi ile ilgili nihai bir ölçüt ve bilgidir söz etmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte insanın eylemde bulunması aynı zamanda onun evrende olup biten şeylerle ilgili neden sonuç ilişkisini keşfetmesi ve kurması ile ilgilidir. Bu nedenle insanın nedensel ilişkiyi görmediği durumlarda eylemde bulunması beklenmez. Nedensel ilişkiyi görse dahi nedeni etkileyecek bir durumda değil ise, yine kişi eylemde bulunmayacaktır. İnsan müdahale etmek istediği için, doğada var olan düzenliliği ve kanunları araştırır. Bu nedenle Mises, nedenselliğin eylemin bir kategorisi olduğunu kabul eder. İnsan aklının kendi eylemlerini belirleyen kategorilerden farklı kategorileri olan eylem tarzlarını idrak etmesi imkânsız olduğu için teleoloji ve nedensellik dışında kalan bir şeyi insanın kavraması beklenemeyeceğini, Mises şu sözlerle ifade eder:

“Bunlar sosyoloji türlerindeki homo sapiens üyeliğinin ötesinde insanı insan yapan özellikleridir. Düşünmeyle eylemde bulunma arasındaki ilişkileri araştırma praksiyolojinin alanı dışındadır. Praksiyoloji için insan aklına anlaşılabilir gelen tek bir mantığın ve insan aklının kavrayabileceği ve insani olan tek bir eylem tarzı olduğu gerçeğini ortaya koyması yeterlidir. Başka yerlerde başka şekilde düşünce ve eylemde bulunan başka şeylerin (insanüstü veya insandan aşağı) olması veya olabilmesi, insan aklının erişiminin ötesindedir. Çabalarımızı insan eylemi çalışmaları ile sınırlandırmalıyız” (Mises, 2008, s. 26-27).

Buradan yola çıkarak insanın bir spekülasyon olarak değerlendirilmesi, doğası gereği sınırlı bilgiye ve seçime sahip olması kaçınılmaz olarak hoşnutsuzluk duygusunu beraberinde getirmektedir. Bu durumda insan, sürekli yeni seçimlerde ve yeni eylemlerde bulunmak zorunda kalır. Çünkü Mises’in deyimiyle, “(b)eşerî olayların gidişatında durağanlık ve sonuçta güvenlik yoktur” (Mises, 2008, s. 110).

Yukarıda işaret edildiği üzere insan hem yaşadığı çevreyi değiştirebilen hem de yaşadığı çevreye uyum sağlayabilen bir varlıktır. Bu nedenle Mises, insan doğasının, nedenselliğin kaçınılmaz kanunlarına ya da mutlak bir özgürlüğe dayandırılarak açıklanamayacağını ve insan doğasının tamamen nedenselliğe tabi olduğu ya da tamamen özgür olduğu yönündeki iki farklı görüşün de spekülasyondan öteye gidemeyeceğini savunur. Öte yandan insanın hayatı değiştirmeye gücünün yetmediği doğal şartlara tabi olduğu bir gerçektir. Bu şartlar, insanın iradesi dahilinde olmadığından insan bu şartlara uyum sağlamak zorunda kalır. Dolayısıyla tabiata karşı ve tabiatın içinde özgürlük yoktur. Çünkü doğada, insanın yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan kaynaklar sınırlı sayıda bulunur. Bu sınırlılık, insanın istek ve arzularının da sınırlanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle kaynakların sınırlılığı, insanın hoşnutsuzluğunun ve dolayısıyla eylemde bulunmasının bir başka nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Mises, 2007, s. 199).

İnsanı eylemde bulunmaya iten diğer bir hoşnutsuzluk unsuru ise, zamandır. İnsan doğar, gelişir, yaşlanır ve ölür. Dolayısıyla kaynakları ekonomik ve verimli kullanması gereken insanın, aynı şekilde zamanı da ekonomik ve verimli kullanması gerekmektedir. Eylem ile zaman arasında farklı bir ilişkinin olduğuna işaret eden Mises'e göre, insan akli zamansızlığı idrak edecek kapasitede değildir. İnsan geçmiş, şimdi ve geleceğin ayrımının farkındadır. İnsana bu farkındalığı veren ise eylemdir. Çünkü eylem, her daim geleceğe yöneliktir. İnsanın eyleminin nedeni şimdi ile ilgiliyken; eylemin amacı, gelecek için ihtiyaç duyulan ne ise, onun gerçekleştirilmesini temele alır. Bu da, eylemin, sadece geleceği etkilediğinin bir ifadesidir (Mises, 2008, s. 98- 99). Son kertede Mises'in vardığı nokta, insanın, geleceğin kendisine ne getireceğinin bilgisinden yoksun olmasının, onu eyleme iten önemli bir güç olduğudur.

İnsan Doğasının Bir Sonucu Olarak İşbirliği (Cooperation)

Mises, insan doğası gereği kaçınılmaz olan sınırlılıkların, insanı diğer insanlarla iş birliği yapmaya ve böylece toplumun bir üyesi olarak yaşamını devam ettirmeye götürdüğüne işaret etmektedir. Burada söz konusu olan insanın iradesinin ait olduğu toplumsal yaşamdır. İnsan için özgürlük ancak diğer insanlarla birlikte, toplumda söz konusudur.

İnsanın eksik bir varlık olduğu kabulüne dayanan toplum anlayışı, Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Platon Devlet'te toplumun kurulma nedenini, insanın tek başına hayatını devam ettirebilecek yeterlilikte olmaması ve bu nedenle bir başkasına ihtiyaç duyması ile açıklamaktadır (Platon, 2008, 369b). Dolayısıyla insanların ihtiyaçlarını karşılamaları için bir arada yaşayabilecekleri bir toplum düzeni gereklidir. Platon'a göre en iyi toplum düzeni insanların yarıdışlarına uygun şekilde toplumda görev almaları ve iş birliği yapmaları ile mümkündür (Platon, 2008, 370a- 370b). Aristoteles de Platon gibi devletin ve toplumun neden ortaya çıktığını sorgulamıştır. Ona göre devlet rastgele bir araya toplanmış insanlardan oluşmaz. Devlet, kendisi için en iyi yaşama ulaşmayı amaçlayan insanlardan oluşur. Buradan hareketle Aristoteles, devletin parçalarından birinin eksik olması durumunda, devletin tam anlamıyla kurulamayacağını ifade etmektedir (Aristoteles, 2013, 1328a- 1329b). Aristoteles'e göre insan doğası gereği politik bir hayvandır (zoon politikon) (Aristoteles, 2013, 1253a). İnsanın siyasal bir varlık olması devletin varlığı ile doğrudan ilişkilidir. İnsanları bir toplum düzeni içinde bir arada yaşmaya iten, insanın tek başına tüm ihtiyaçlarını gidermek için yeterliliğe sahip olmamasıdır. Dolayısıyla ihtiyaçların giderilmesi ve daha iyi bir yaşam amacı, insanları bu ortak yarar (koinêi sumpheron) etrafında bir toplum kurmaya götürmüştür. Ortak yarar, sadece insanların yaşamlarını sürdürmelerini değil; aynı zamanda yaşamaya değer bir yaşamı mümkün kılan olanağı ifade etmektedir. Bu nedenle Aristoteles'in politika felsefesinde daha iyi bir yaşamın imkanı, iş bölümü ve işbirliğine dayalı özgür insanların yönettiği bir toplum düzeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Aristoteles, 2013, 1278b- 1279b). İdeal toplum düzeni anlayışları birbirlerinden farklı olmakla birlikte, iş bölümü (division of labor) ve işbirliği (human cooperation) kavramları Mises'in politika felsefesi için de oldukça önemli bir role sahiptir. Ona göre, iş bölümüne dayalı iş birliği insanları hayvanlardan ayıran bir özelliktir. İş bölümü, insanı, diğer hayvanlardan daha zayıf konumdan, ürettikleri sayesinde, daha güçlü konuma yükseltir ve böylece insanın kıt olan kaynaklarını ve zamanını daha verimli kullanılabilmesi için hayati bir önem arz eder (Mises, 2016, s. 59). Aynı zamanda bu, insanın iş birliği çatısı altında toplumun bir üyesi olma zorunluluğu ile yüzleşmesi anlamına da gelmektedir. İnsan, sosyal bir varlık olmakla başka bireylerle birlikte toplumun vazgeçilmez bir parçası da olmaktadır. Dolayısıyla insan hayatı her ne kadar bireyin eylemlerinden oluşsa da tekil eylem asla izole değildir. O, geleceğe yönelik gerçekleştirilen eylemler zincirinin sadece bir halkasıdır. Düşünme ve eylemin birbirinden ayrılmaz ve

uyumlu olduğuna işaret eden Mises'e göre, düşünme daima birey ile ilgili olmasına rağmen; ilkel insanın muhakemesinden, modern bilimin düşünme tarzına geçiş, toplumla ve toplum içinde mümkün olmuştur. Ancak bu başarı toplumun değil; bireyindir (Mises, 2008, s. 173). Dolayısıyla insan daha refah bir yaşam için diğerleriyle işbirliği yapmak zorundadır. İnsan akli bütün hakikati anlayacak ve tüketecek bir yapıda olmadığı için, insan hayatını daha müreffeh yapmaya elverişli olan, tek bir aklın değil; işbirliği aracılığıyla tekil akılların birlikteliğidir. Uygarlığın gelişimi göz önüne alındığında insanın akli ve amaçlı eylemlerinin sonuçları gözlerimizin önündedir. Ne var ki, her akıl bu resmi analiz etmeye muktedir de değildir. Dolayısıyla insanlık kendi önündeki başarıların farkındalığı içinde olmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıyadır. Mises bu bilincin gerekliliğini şöyle dile getirmektedir:

"Akıl nihai veridir ve kendisi tarafından analiz edilemez ve sorgulanamaz. İnsan aklının varlığı rasyonel dışı bir gerçektir. Akla yönelik ön görülebilecek tek ifade, insanı hayvanlardan ayıran bir emare ve insanı spesifik olarak meydana getirmiş olan şey olduğudur. Eğer insan, aklını kullanmaktan vazgeçerse ve kendisini sadece sezgilerin ve içgüdülerin yönlendirmesine bırakırsa daha mutlu olacakmış gibi davrananlara, insan toplumunun başarılarının analizinden daha güzel bir cevap verilemez. Toplumsal işbirliğinin işleyişini ve başlangıcını tarif ederken, iktisat akıl ve akıl dışı arasında nihai karar için lüzumlu tüm bilgileri temin etmektedir. Eğer insan kendisini aklın üstünlüğünden kurtarmayı tekrar düşünürse, nelerden vazgeçmesi gerektiğini bilmelidir" (Mises, 2008, s. 88-89).

Mises'e göre insanın karşı karşıya olduğu sınırlılıkların yanı sıra bitmek tükenmek bilmeyen istek ve arzuları vardır. Her ne kadar -daha önce belirttiğimiz gibi- Antik Yunan filozofları için insan doğasının ayırt edici yanı insanın akıl sahibi bir varlık olması olsa da hem Platon hem de Aristoteles'in isteme ve arzu etmeyi insan doğasının bir özelliği olarak ele aldıklarını da gözden kaçırmamak gerekir. (Platon, 2012, s. 186- 187), (Aristoteles, 2014, 1102- 1103). Bununla birlikte Mises isteme ve arzu etme yetisini Platon ve Aristoteles'ten farklı ele almaktadır. Ona göre, insan doğasının bu özelliği daha refah ve barışçıl bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Mises bu hususta Avusturya İktisat Ekolü'nün görüşlerini benimsemektedir. Avusturya İktisat Ekolü'nün kurucusu olarak kabul edilen Carl Menger, değer; tüketicilerin istek ve arzularının ne derece tatmin olduğu ile ilgili olduğunu savunmaktadır (2009, s. 121). Böhm- Bawerk da Menger gibi, değer, bireyin arzu ve isteklerini gerçekleştirebilen mal ve hizmetlerin tatmin duygusu ile ilgili olduğunu kabul etmektedir (Aktan vd. 2018, s. 122). Mises'e göre de insanın doğası gereği hedeflerinin sonu olmaması, içinde bulunduğu rahatsızlığın giderilmesi için yaptığı her amaçlı eylemden sonra yine bir ıstırapla karşı karşıya kalmasına sebep olmakta ve insan, yine yeni bir hedefe doğru eylemde bulunmaktadır. Dolayısıyla nihai mutluluğa sahip olmak aynı zamanda arzu ve isteğin bitmesi, eylemin son bulması anlamına geldiği için insan doğasına aykırıdır. Eylemsiz insan hayaldir (Mises, 2008, s. 828). Fakat bu, her hissedilen rahatsızlık durumunda bireyin eyleme geçeceği anlamına da gelmez. Çünkü Mises, insanın eylemde bulunurken, yapılacak eylemin, hissedilen rahatsızlığı giderici ya da azaltıcı bir niteliği olduğunun beklentisine sahip olması gerekliliğine işaret eder. Dolayısıyla insan kendi çıkarlarına daha uygun düşecek bir seçeneği fark etmediği tahlilde, eylemde bulunmaktan kaçınacaktır ya da varolan amacını değiştirmeyecektir.

Buradan hareketle Mises, gerçek dünyada filozofların dile getirdiği tarzda bir mutluluk anlayışının mümkün olmadığını savunur. Antik Yunandan beri mükemmel mutluluk ve ona ulaşmak için işaret edilen yolların, insan doğasına uygun arayışlar olmadığını dile getirir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi, eylemin amacı öznel; elde edilen mutluluk da. Bu da aslında

bir insanı neyin daha mutlu edeceğini ancak o insanın bilebileceği yönünde, insanı tamamen seçim ve eylemlerinde özgür kılan bir anlayışa bize götürmektedir: “İnsanlar, mükemmel mutluluğu elde etmek için uğraşıp zahmete girmezler, aksine hissedilen huzursuzlukları mümkün olduğu kadar gidermeye ve bu suretle daha öncesine göre biraz daha mutlu olmaya uğraşırlar” (Mises, 2004a, s. 63).

Mises felsefesinde, mutluluk, formel bir karakterdedir ve düşünürün değer anlayışıyla yakından ilgilidir. Mises’e göre, değer, eylemde bulunan kişinin nihai amaca verdiği önemdir ve eylemde bulunan kişinin kendi içindedir. Bu nedenle değerın kendine özgü olduğu veya şeylerin içinde bulunduğu anlayışına da karşı çıkmaktadır. Her eylemin bireysel olduğu göz önünde tutulduğunda eylemlerinin rasyonelliğinin ya da ahlaki açıdan doğruluğunun kıyaslanmaya çalışılmasının ve buradan hareketle eylemi değerlendirmek için bir ölçüt aranmasının nafile olduğuna vurgu yapar (Mises, 2008, s. 23-24). Aksi halde bireyin özgürlüğünden bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Özgürlük (Freedom) ve Piyasa Sistemi (Market System)

Özgürlük, üzerine en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Bu durumun nedeni, doğa ve insanın doğası ile ilgili birbirinden farklı görüşlerin var olması ve bunların her birinin sonuçta bir özgürlük anlayışı ortaya koymalarıdır (Güriz, 2007, s. 76). Bununla birlikte siyasal teorilerin içinde en çok özgürlük talebinde bulunanın Liberal Teori olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle liberalizmin, bir özgürlük teorisi olduğu da dile getirilmektedir (Yayla, 1998: s. 150).

Mises’in insan doğası anlayışı da liberal teorinin zorlanmanın yokluğu anlamına gelen negatif özgürlük anlayışına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “sahip olduğu hakları en iyi şekilde kullanabilmesi için özgür olması gereken birey, sadece devletin zor kullanma tekelinden değil, aynı zamanda tüm bireysel ya da farklı gruplardan gelebilecek tüm güç kullanımından da uzak olmak durumundadır” (Karagöz, 2002, s. 294). Buradan hareketle Mises özgürlük ile ilgili şunu ifade eder:

“Özgürlük kavramı insanlar arası ilişkiye göndermede bulunduğu sürece bir anlam ifade eder. İnsanın doğanın muhteşem durumunda toplumsal ilişkiler kurulmadan önce sahip olduğu varsayılan orijinal -doğal- özgürlük hikayeleri anlatan yazarlar vardı. Ancak böyle zihnen ve iktisaden kendi kendine yeten bireyler veya aileler, ülkenin her yanında gezen, güçlü birinin yoluna çıkıncaya kadar özgürdüler. Merhametsiz biyolojik rekabette güçlü daima haklıdır, ve zayıfın şartsız teslimiyetten başka bir seçimi yoktur. İlkel insan kesinlikle özgür doğmamıştır” (Mises, 2008: s. 277).

Mises bireyin özgürlüğünden bahsederken; her insanın bir ırk, bir aile ve bir sosyal çevrenin üyesi olduğu, bir dini görüşü benimsemiş veya bir felsefe ve siyasi fikrin savunucusu olabileceği hususlarını da gözardı etmez. Bunların hepsinin bireyin eylemlerini etkileyen unsurlar olduğunu kabul etmekle birlikte, bu durum, bireyin kendi öz iradesiyle seçimde bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Mises, 2008, s. 48). Bununla birlikte birey yaşam içinde edindiği tecrübe ve yeteneklerle kapasitesini daha da farklılaştırabilir; kalıtım ve çevrenin eylemlerindeki etkisini aşabilir. Ancak Mises’e göre, bu iki unsurun dışında eylemde bulunmayı ancak toplumun azınlığı başarabilmektedir. Burada bahsi geçen tarihi boyunca varolan dâhilerdir. Dâhiler toplumun çok küçük bir parçası olmakla birlikte, yerleri başka biriyle doldurulamayacak insanlardır. Bu nedenle Mises, özgür bir toplumun varlığının dâhilerin varlığı ve toplumda rol

almalarıyla yakından ilgili olduğu noktasında dikkat çekici bir tespit yapar: “Hürriyet, onun insanoğlunun menfaati için kullanacak olan çok az insana mani olunmasın diye, değersiz insanlara bile, bahşedilmek zorundadır (...) bir dahinin ihtiyaç duyduğu ilk şey, hür havayı solumaktır” (Mises, 2004a, s. 93).

Mises özgürlüğün, tekil eylemlerin biraradalığı ile ilgili olduğu sonucuna varmaktadır. “Hume’un gözlediği gibi, insanoğlunun davranışlarında büyük bir reformasyon (imkanını) var-sayan hükümet planları açıkça hayalidir” (Barry, 1997, s. 11). Bu da toplum içinde işbölümü ve işbirliğinin barış ve refah içinde sürdürülebilmesinin tek yolu olarak özgürlüklerin genişletildiği bir toplum modeline bizi götürmektedir. Böylesi bir toplumda birey, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi öz iradesiyle kendi seçtiği amaçlar doğrultusunda eylemde bulunabilir. İnsanın doğuştan sahip olduğu yetenek ve kapasitenin gelişmesi ve gerçekleşmesi için ihtiyaç duyduğu şey özgür eylemde bulunabilme imkanıdır. Bu imkan Mises’e göre, serbest piyasa sisteminin var olduğu toplumlarda söz konusudur (Mises, 2008, s. 279- 281). Kendiliğinden doğan düzen (spontaneous order) olarak da dile getirilen serbest piyasa sistemi, liberal teoremin temel unsurları arasında yer alır. Hume’un insan eylemlerinin düzenlilik içinde olduğu düşüncesine dayanan kendiliğinden doğan düzen anlayışı, özel mülkiyet (private property) ve hukuk devleti ile doğrudan ilişkilidir (Barry, 1997, s. 15).

Bu noktada Mises’in; “bütün iktisadi etkinlikler, rasyonel/akılcı eylemlerdir. Bütün rasyonel/akılcı eylemler, her şeyden önce, bireysel eylemlerdir. Ancak birey düşünür. Ancak birey idrak eder. Ancak birey eylemde bulunur” (Mises, 2007, s. 108) sözlerinden hareketle, eylemin amacı üzerine yeniden düşünmek gerekir. Serbest piyasa sistemi herhangi bir müdahaleyi kabul etmeksizin her bir bireyin kendi tecrübe ve bilgisi doğrultusunda işbirliği içinde eylemde bulunması anlamına gelen, özel mülkiyeti benimseyen bir sosyal sistemi ifade etmektedir (Yayla, 1998, s. 180). Mises’e göre, kendisi de insan eyleminin bir sonucu olan piyasa sistemi, bireylerin iş birliği çerçevesinde refah bir yaşam sürebilmelerinin teminatıdır. Özel mülkiyet ise “insana en değerli ve önemli nesneyi sağlar: Özgürlük” (Ebeling, 2006, s. 126). Çünkü piyasa sistemini düzenleyen bir kurum ya da devletin kendisi değil; doğrudan her bireyin özgür eylemleridir. Piyasa sisteminde her bireyin bir tüketici olduğuna vurgu yapan Mises’e göre, piyasa sistemi tüketicinin egemenliği altındadır. Kirzner, Mises felsefesinde piyasa ekonomisi ve özgürlük ilişkisini şu sözlerle dile getirir:

“Tüketici egemenliği doktrini, bir piyasa ekonomisinde, kaynak sahipleri ile tüketiciler arasında varolan çıkar uyumunu gösterir (...) Gerçekten bu çıkar uyumunu yaratan, tüketicilerin kaynak dağılımını dikte etmesi koşuludur. Ve, elbette, bu çıkar uyumuna izin veren ve bu uyumu teşvik eden şey özel mülkiyettir. Kaynakların gelişimini tüketicileri daha tatmin etmeci şekillerde yeniden yönlendirmek suretiyle, net kar elde etme umudunca şevklendirilen girişimler kaynak piyasalarında rekabet ettikleri içindir ki, tüketicilerin nasıl olup da üretim şeklini, sanayinin organizasyonunu, ve kaynakların rekabet eden sanayiler arasındaki tahsisini kontrol ettiklerini -ve nihai olarak- yönlendirdiklerini anlamaya muktediriz” (Kirzner, 2010, s. 14).

Bu da özel mülkiyetin bireye kendi tecrübe ve bilgisinden hareketle kendi için iyi olan yaşamı özgürce seçme hakkı sunduğu anlamına gelir. O halde “her bir insan, kendi bilgi ve becerilerini kendisine fayda sağlayacak ve aynı zamanda gönüllü piyasa mübadeleleri yoluyla toplumun genelinin de iyiliğine olacak şekilde kullanmak serbestliğine ancak siyasi ayrıcalık ve kayırmacılık ortadan kalktığında sahip olabilir” (Ebeling, 2006, s. 127). Mises, piyasa sistemi, özel mülkiyet, eylem ve özgürlük arasında kurduğu bu ayrılmaz ilişkiden hareketle, ekonomik özgürlükle tüm siyasal sistemlerin kendisinden bahsettiği özgürlük arasında bir ayrımın söz

konusu olmadığını ifade etmektedir. Çünkü piyasa sistemi ve bireye sunduğu ekonomik özgürlük, aynı zamanda bireyin toplum içinde sahip olduğu siyasal hak ve özgürlüklerle iç içedir. Bu nedenle özgürlük, piyasa ekonomisinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla kabul edildiği gibi yasaların, kanunların sonucu değildir. Yasalar ve kanunların işlevi, bireyleri devletin zorlamalarına karşı korumaktır (Yayla, 1998, s. 167-168). Bu durumu Mises şu ifadelerle açıklar:

“Vatandaşların, iktisadi egemenlikleri ile beraber, siyasi egemenlikleri de ortadan kalkmaktadır. Tek bir üretim planının, tüketiciler tarafından yapılacak olan herhangi bir planlamayı yürürlükten kaldırması durumu, anayasal alanda, vatandaşları kamusal ilişkilerin seyrini planlamada herhangi bir fırsattan mahrum eden “tek parti ilkesine” tekabül etmektedir. Oysa, özgürlük bölünemezdir. Çeşitli konserve yiyecek veya sabun markaları arasından seçim yapabilme becerisini kaybeden biri, aynı zamanda çeşitli siyasî partiler arasından tercihte bulunabilme ve devlet memurlarını seçebilme gücünden de mahrum kalmıştır. Bu kişi artık bir insan değildir; yüce bir toplum mühendisinin elinde bir rehine hâline gelmiştir” (Mises, 2004b, s. 93).

Piyasa toplumu, sıradan ya da dâhi olsun, tüm bireylere kendi yaşamını istediği doğrultuda kurma ve sürdürme hakkını, özgürlüğünü sunmaktadır. Böylece hem ekonomik hem de sosyo kültürel açıdan kendine özgür bir alan bulan bireyin kendine saygısı, eleştirel ve rasyonel kararlar alması ve elde ettiği bilgileri toplumun kullanımına açarak, sorumlulukla hareket etmesi mümkün olacaktır (Hayek, 2013: 50- 52). Bu noktada piyasa toplumunun varolmasının ve sürdürülebilmesinin özgürlüklerin kısıtlanmaması ile mümkün olabileceğini hatırlamak gereklidir. Bu da ancak özel mülkiyetin korunması adına devletin sınırlanması ile mümkündür (Mises, 2008: s. 283). Çünkü devlet her zaman özgürlükler önünde bir engel teşkil etmiştir. Devletin, piyasa ekonomisinin devamlılığını tehdit eden durumlara karşı, sistemi korumaktan başka bir görevi olamamalıdır (Mises, 2008, s. 280). Aksi halde devletin iktisadi alanda yaptığı tüm yaptırımlar, insanın özgür iradesi önünde bir engel teşkil ettiği için insanın özgürlüğünden bahsetmek de mümkün olmayacaktır.

Buraya kadar Mises’in insan doğasına yönelik düşüncelerini ve insan doğası ileaksiyoloji kavramı arasında kurduğu ilişkiyi ortaya koymaya çalıştık. Bu doğrultuda Mises’in insan doğasından hareketle iktisadın neliğini ve yöntemini yeniden ele aldığını görmekteyiz. Böyle olmakla da Mises felsefesi bazı eleştirilere açık hale gelmektedir. İktisadi bir sosyal bilim olarak ele alan Mises’e yönelik eleştirilerin büyük bir kısmı, tıpkı fizik biliminde olduğu gibi, iktisadın da yasalarını deney yoluyla düzenli olarak sınayarak, mükemmel sonuçlara ulaşılabilmesini savunan pozitivist iktisat anlayışına aittir. Pozitivist iktisat anlayışının temelinde bireyin tercihlerinin bir amacı hedeflemekten ziyade, aynı tecrübeye dayanan bir nedeni takip ettiği anlayışı yer alır. Bu anlayışın öne çıkan isimleri Mark Blaug ve Terence Hutchison, Mises’in iktisat anlayışının metafiziğe hapsediğini ileri sürmüşlerdir. Mises’in piyasa sisteminin bir olasılıklar sistemi olduğu yönündeki düşüncesine karşın, Blaug ve Hutchison’a göre piyasa sistemi, mükemmel dengeye sahip olabilir (Kiremit, 2013, s. 48). Piyasa sisteminde bir dengenin varolabileceği anlayışı bizi piyasa sistemi üzerinde planlama yapılabileceği anlayışına götürür. Bu da piyasa sistemine müdahale anlamına gelir ki, Mises bu tür müdahalelerin kısa vadede bireyin hak ve özgürlüklerini, uzun vadede ise toplumsal iyiyi ortadan kaldıracağına işaret eder (Ebeling, 2006, s. 129- 130). Dolayısıyla Blaug ve Hutchison’un eleştirisi aynı zamanda Mises’in insan anlayışına yöneliktir. Mises’e göre bu tür müdahaleci anlayışların temelinde insan doğasını bütüncül bir bakışla ele almayan yaklaşımlar söz konusudur. İnsanı sadece rasyonel bir varlık olarak ele alan bu anlayış, içinde insanın her şeyin bilgisine sahip olabileceği ve bu bilgiyle her şeyin yeniden kurulabileceği fikrini barındırır (Mises, 2008, s. 86-87).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Liberalizmin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcileri arasında kabul edilen Ludwig von Mises, tüm felsefi sisteminin temeline amaçlı eylem kavramını yerleştirmiştir. Amaçlı eylemde bulunma kabiliyeti, rasyonel bir varlık olan insana özgüdür. Çünkü eylemin bir amacının olması için eylemi gerçekleştirenin bilinç sahibi olması gereklidir. Bilinç sahibi olan bir varlık olarak insan, diğer canlılardan farklı olarak, içinde bulunduğu durumu değerlendirme kabiliyetine sahiptir. Kendi öz iradesiyle yaptığı değerlendirmeler sonucunda geleceğe yönelik planlar yapabilir ve bu planları pratik alana geçirmek için eylemde bulunabilir. İşte Mises'in işaret ettiği amaçlı eylem, her zaman bir mevcut durumu, gelecekteki daha iyi olduğu düşünülen başka bir durumla mübadele etmekten başka bir şey değildir. Mises'in insan eylemi tanımı ele alındığında insanın yaşamı boyunca her adımda amaçlı eylemlerde bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü Mises'in de dile getirdiği gibi insan, doğası gereği yaşamı boyunca sınırlılıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sınırlılıkların bir kısmı insanın kendi doğasından, bir kısmı ise doğanın kendisinden kaynaklanmaktadır.

Her şeyin bilgisine sahip olmaktan yoksun olan insanın dünyada olduğu zaman da kısıtlıdır. Bunlar insanın kendi doğasından kaynaklanan sınırlılıklardır. İnsanların yaşamını devam ettirmek için ihtiyaç duydukları kaynakların doğada sınırlı sayıda bulunması ise doğanın kendisinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla insan tüm sınırlamalarla yaşamı boyunca karşı karşıya kalmaktadır. Bununla birlikte bitmek bilmeyen arzu ve istek duygusu da insanın doğasının bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu istek duygusu insanın diğer canlılardan farklı olarak sahip olduğu değişme ve değiştirme yeteneğinin temelidir. İnsanın kendi sınırlılıklarının farkına varması ve mevcut durumunu değiştirme isteği, onu diğer insanlarla bir arada olmaya, yani toplumu kurmaya itmiştir.

Mises toplumla ilgili düşüncelerini dile getirene kadar insanın özgürlüğünden hiç bahsetmemektedir. O yukarıda da ifade ettiğimiz gibi daha çok insanın sınırlılıklarını dile getirmektedir. Çünkü Mises'e göre, birçok filozoftan farklı olarak, insan doğuştan özgür değildir. Özgürlük ancak insanların bir aradalığı söz konusu olduğunda mümkündür. Yani özgürlük toplumsal ve siyasal alanla ilgilidir. Bu noktada birçok özgürlükten söz edildiğini ifade etmekle birlikte; Mises için özgürlük tek ve bölünmezdir. Sadece serbest piyasa ekonomisinin var olduğu toplumlarda insanın özgürlüğünden bahsedilebilir. Çünkü Mises'e göre özgürlük piyasa sisteminin bir sonucudur. Mises'in piyasa sisteminin bir ürünü olarak özgürlüğü ele alması, sadece iktisadi özgürlükle ilgilendiği anlamına gelmez. Mises için iktisadi özgürlükle genel anlamda özgürlük, bir ve aynı şeydir. Buradan hareketle insanların kendi öz iradeleriyle belirledikleri, öznel, amaçlarının doğrultusunda bulundukları eylemler arasında bir değer farkı olduğunu kabul etmez. Ona göre değer kavramı sübjektiftir; bireyle ilgilidir. Eylemler ile ilgili dile getirilebilecek en isabetli yargı onların rasyonel olduğudur. Bu nedenle bireyin öznel amaçlı eylemlerinin bir ürünü olan piyasa sistemi dışında önerilen toplum modelleri, bireyin öznel amaçlarına müdahale barındırdığından Mises tarafından sert bir dille eleştirilmiştir.

Mises'e göre insan doğasına en uygun toplum modeli piyasa sistemine dayalı olmalıdır. Piyasa sistemi iş bölümüne dayalı işbirliği ile oluşan bir süreci temsil etmektedir. Tüm bireyler piyasa sisteminin bir üyesidir. Var olan yasalar ve kanunlar, piyasa sistemine tehdit oluşturabilecek durumlarda, bireyleri korumakla yükümlüdür. Bu nedenle Mises'e göre devletin görevi sadece piyasa sisteminin devamlılığını sağlamaktır; bunun dışında herhangi bir müdahale insanın özgürlüğünün kısıtlanmasından başka bir şekilde açıklanamaz.

Mises'in insan doğası, mülkiyet, piyasa sistemi ve özgürlük arasında kurduğu ilişkiyi temele alan felsefi yaklaşımı modern iktisatçılar tarafından eleştirilse de, Mises birey için özgürlük talebini yüksek sesle dile getirmekten hiç vazgeçmemiştir. Bu nedenle, bireysel özgürlük, piyasa ekonomisi, ve sınırlı devlet fikirlerinin en açık şekilde Mises tarafından dile getirildiğini ifade eden Ebeling, Mises ile ilgili bizce yerinde bir tespit yapmıştır: Mises, özgürlüğün ekonomik politikçisidir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C. – M. Yolal Eroğlu (2018). "Avusturya İktisat Okulu: Mengerden Mises'e; Hayek'den Kirzner'e...". Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi. X/2: 111-142.
- ARITÜRK, M. H. (2023). "İbn Haldun'un Politik Vizyonunu Toplum Sözleşmesi Kuramıyla Düşünmek". İbn Haldun'un Düşünce Dünyası Üzerine İncelemeler. (Ed. Ceyhun Akın Cengiz, Tarık Tuna Gözütok), Ankara: Nobel Yayınları.
- ARİSTOTELES. (2013). Politika. (çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- ARİSTOTELES. (2014). Nikomakhos'a Etik. (çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- ARNHART, Larry. (2011). Siyasi Düşünce Tarihi Platon'dan Rawls'a. (çev. Ahmet Kemal Bayram). Ankara: Adres Yayınları.
- BARRY, M. (1997). Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm. (çev. Mustafa Erdoğan). Ankara: LDT Yayınları.
- EBELİNG, R. M. (2006) "Ludwig von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi". (çev. Seval Yaman). Liberal Düşünce Dergisi. XII/45: 115-132.
- FROLOV, I. (1991). Felsefe Sözlüğü. (çev. Aziz Çalışlar). İstanbul: Cem Yayınevi.
- GÜRİZ, A. (2007). Hukuk Felsefesi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- HUME, D. (2016). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma. (çev. Münevver Özgen). İstanbul: Biblos Kitabevi Yayınları.
- KARAGÖZ, Y. (2002). "Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük". C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. XXVI: 267-295.
- KİREMİT, S. (2013). "Mises'in Öğretisi Olarak Avusturya İktisat Okulu: Hâkim İktisadın Avusturya Okuluna Bakışı ve Bu Bakışa Verilen Yanıtlar". Liberal Düşünce Dergisi. 72: 47-63.
- KIRZNER, I. M. (2010). "Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı". (çev. Turan Yay). Liberal Düşünce Dergisi. XV/59-60: 7-19.
- LOCKE, J. (2012). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme. (çev. Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- MENGER, C. (2009). İktisadın Prensipleri, (çev. A. Kemal Çelebi). Ankara: Liberte Yayınları.
- MİSES, L. v. (2004a), Anti Kapitalist Zihniyet. (çev. Yusuf Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- MİSES, L. v. (2004b). "Özgürlük ve Mülkiyet" (çev. Can Madenci). Piyasa Dergisi. 10: s. 87-103.
- MİSES, L. v. (2007). Sosyalizm. (çev. Yusuf Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- MİSES, L. v. (2008). İnsan Eylemi. (çev. İsmail Aktar). Ankara: Liberte Yayınları.
- MİSES, L. v. (2016). Liberalizm. (çev. Yaman Ögüt), Ankara: Liberte Yayınları.

- PLATON. (2008). Devlet. (çev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankaları Kültür Yayınları.
- PLATON. (2012). Yasalar. (çev. Candan Şentuna- Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- SCHELER, M. (1998). İnsanın Kosmostaki Yeri. (çev. Harun Tepe). Ankara: Ayraç Yayınları.
- YAYLA, A. (1998). Liberalizm. Ankara: Liberte Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Ludwig von Mises, one of the leading liberal theorists of the twentieth century, is among the foremost advocates of economic freedom. Building upon the fundamental principles of classical liberal theory—namely, the individual, freedom, the market economy, and limited government—Mises developed his own liberal theory. Like all liberals, Mises begins with the premise that human beings are rational entities. However, he also warns that considering human nature solely through the lens of rationality brings certain challenges. He argues that the belief that humans can attain complete knowledge of all occurrences in nature, thereby enabling them to control everything and reconstruct societies accordingly, leads to an erroneous assumption. This misconception, in turn, forms the basis of all violations of rights and freedoms, as it rests on an excessive trust in human reason.

Mises asserts that the economic and social problems of his time stem from such a flawed understanding of human nature. While he acknowledges that humans are rational beings, he emphasizes that discussions on human nature must fundamentally be based on human actions. In this context, Mises, in his seminal work *Human Action*, posits that humans are purposeful actors and introduces the concept of praxeology—the science of human action—which categorizes human actions based on their underlying principles. These categories include ends and means, value judgments, needs-based considerations, and exchanges.

According to Mises, every individual action aims at achieving a future goal. Here, the unavoidable category of ends necessitates the use of means to be realized. Anything that facilitates and enables the attainment of ends can be considered a means of action. At this point, Mises highlights that the selection of ends and means does not occur in pursuit of an ultimate value; rather, they merely reflect individual choices based on personal needs and benefits. Since ends always represent a future objective, Mises contends that an end simultaneously signifies a person's desire to change their current state. Thus, action always emerges as a response to the state of uneasiness an individual experiences. Consequently, it is implausible to assert that human action is directed toward a singular or ultimate purpose.

In this regard, the reality of human nature manifests itself as the very cause of human uneasiness. According to Mises, throughout life, individuals inevitably encounter certain limitations due to their inherent nature. These limitations primarily consist of the constraints on human knowledge and time. Additionally, natural resources available to fulfill human needs are inherently scarce. Particularly with rapid population growth, resource scarcity and distribution have become critical issues. These conditions generate dissatisfaction with the status quo, prompting individuals to engage in new actions to alter their circumstances. Essentially, this process encapsulates the essence of human life. Therefore, Mises asserts that inactivity is not an option in human existence, nor is it conceivable to envision a passive human being. Every action is, in essence, nothing more than an exchange with the preceding one.

Building on this premise, Mises concludes that human beings are inherently social creatures and must live within society. The constraints they face cannot be overcome individually. The fact that a single person's labor produces only limited outcomes necessitates division of labor and human cooperation as essential conditions for progress.

Mises argues that only within a society can individuals realize and develop their innate talents. Moreover, societal prosperity is closely linked to the development of individual capabilities, as emphasized by Mises. However, he also strongly underscores that action is always an individual endeavor. He criticizes and rejects all perspectives that position society above the individual. According to him, society is a product of human action, and therefore, the idea that individuals should serve as instruments for society or that society should be considered an ultimate end is entirely unacceptable.

To sustain a social structure centered on individual rights and freedoms, which is grounded in division of labor and cooperation, peace must always be prioritized. Thus, Mises emphasizes the significance of the concept of limited government in ensuring and maintaining societal peace. He asserts that human reason, the most advanced tool available to individuals, can only be utilized effectively within a society where peace and cooperation prevail. In this context, it is crucial that individuals remain free from all forms of intervention and coercion, while the state is solely tasked with preventing obstacles to individual rights and freedoms. For this reason, Mises argues that freedom exists only in areas where the state does not interfere. Furthermore, he refutes the notion that freedom is a divisible entity, emphasizing that economic freedom and political freedoms, such as the right to vote and be elected, cannot be considered separately.

In conclusion, Mises' perspective on human nature not only acknowledges humans as thinking and acting beings but also incorporates the limitations they inevitably face. This approach provides a more holistic understanding of human nature. Additionally, it is evident that the economic and social issues Mises addressed in his time remain relevant today. Therefore, his insights into human nature continue to retain their significance and value.